

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN EĞİTİM HAKKI

Yazarın Adı : MUSTAFA SALDIRIM,DR.

Yargıtay 19. Hukuk Dairesi Tetkik Hakimi

Belge Türü : Makale

Eserin Konusu :İNSAN HAKLARI HUKUKU, MİLLETLERARASI ÖZEL VE KAMU HUKUKU

ANKARA,2004

İÇİNDEKİLER

[I. Giriş](#)

[II. Uluslararası hukuk ve hükümlü tutuklu eğitimi](#)

[A. Genel olarak](#)

[B. Avrupa Birliğinin genel olarak eğitime bakışı](#)

[C. Birleşmiş Milletler insan hakları sistemi içerisinde hükümlü ve tutukluların eğitim hakkı](#)

[D. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sistemine göre hükümlü ve tutukluların eğitim hakkı](#)

[E. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi insan hakları sistemi içerisinde hükümlü ve tutukluların eğitim hakkına ilişkin ilkeler](#)

[III. Türkiye'deki cezaevlerinde hükümlü ve tutukluların eğitimi](#)

[A. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü eğitiminin hukuki çerçevesi](#)

[B. Hükümlü ve tutuklulara yönelik eğitim ve iyileştirme \(tretman\) faaliyetleri](#)

[1. Genel olarak](#)

[2. Uygulanması zorunlu programlar](#)

[3. Uygulanması zorunlu olmayan programlar](#)

[Sonuç](#)

[KAYNAKÇA](#)

I. Giriş

İnsan haklarının ayrılmaz bir parçası olan hükümlü ve tutukluların eğitim hakkı, diğer insan hakları gibi uluslararası toplumun ilgisini çekmiş ve bu alandaki eksiklikler insan hakları ihlali kabul edilerek devletlerin saygınlığı konusunda önemli bir baskı unsuru olmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler metinlerinde yer alan çok sayıda düzenlemenin yanı sıra özellikle Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulan yetkili makamların yayımladıkları hukuk metinleri, diğer insan hakları yanında cezaevindeki eğitim hakkına ilişkin olarak devletlere önemli yükümlülükler getirmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerin yasal yetkisi altında bulunanların belirli insan hakları ve temel özgürlüklerini güvence altına almak amacıyla imzalanmış ve bir insan hakları sistemi kurmuştur. Avrupa Birliği Antlaşmasının konsolide edilmiş versiyonunun 6'ncı maddesinin 2'nci bendinde, 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan ilkelere, Birliğin saygı göstereceği belirtilmiştir. Bu şekilde Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi, aralarında organik bağ bulunmayan iki farklı sistem ve yapılanma olmasına rağmen Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulan insan hakları sisteminin koruduğu değerler doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Avrupa Birliği müktesebatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Üyelik yolunda hiç de azımsanmayacak reformlar yapan Türkiye'nin, Kopenhag siyasî kriterleri arasında yer alan "insan hakları" kapsamında, cezaevlerindeki uygulamalarının da Avrupa Konseyi insan hakları sistemiyle güvence altına alınan standartlarda olması gerekmektedir. Bunlar arasında hükümlü ve tutukluların eğitilmesi önemli bir yere sahiptir. Bu kişilerin eğitimiyle ilgili Avrupa Konseyi sistemi içindeki standartlar ile Türkiye'deki hukukî durumun ve uygulamaların karşılaştırılması ve varsa yapılması gerekenlerin tespit edilmesi yukarıda belirtilen nedenden dolayı

Avrupa Birliği'ne giriş süreci açısından da yararlı olacaktır.

Makale, girişi izleyen iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; genel bir çerçeve oluşturması nedeniyle Birleşmiş Milletler standartlarıyla üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyi sistemi içindeki standartlara değinilecektir. İkinci bölümde; ilk bölümde tespit edilen standartların Türk İnfaz Sisteminde karşılığını oluşturan standartlar hakkında açıklamalarda bulunulacaktır. Bu kapsamda Anayasadan başlayarak, ilgili kanunlar, tüzükler ve yönetmelik hükümleri incelenecektir. Avrupa Konseyi standartları ile Türkiye'deki standartlar karşılaştırılacak, farklılıklar ve uyumlu noktalar tespit edilerek, bu konuda yapılması gerekenler hakkında açıklamalarda bulunulacaktır. Sonuç bölümünde ise, konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılarak, çalışmadan çıkarılan neticeler vurgulanacaktır.

II. Uluslararası hukuk ve hükümlü tutuklu eğitimi

A. Genel olarak

XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar cezanın hedefi; azap çektirilen, parçalanan, organları kopartılan, yüzüne veya omzuna simgesel damga basılan, canlı veya ölü olarak teşhir edilen, kürek çektirilen, tekerlekle gerilen ve bu şekilde seyirlik unsur haline getirilen bedendi. XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarından itibaren modern ceza sistemleri uygulamaya sokularak (Rusya 1769, Prusya 1780, Pennsylvania ve Toskana 1786, Avusturya 1788, Fransa 1791, 1808 ve 1810) ceza hukuku yeni bir çağa girmiştir. [\[1\]](#)

Eski ceza infaz sisteminde cezaevleri, suç işlemiş kişileri dört duvar arasında saklamaya yarayan mahaller olarak kabul edilmekteydi. Suçlu, toplumdan soyutlanarak yalnız cezaya değil, aynı zamanda unutulmaya da mahkûm ediliyordu. Hükümlülere ne kadar az ilgi gösterilirse cezanın da o kadar etkili olacağı kanısı vardı.

Günümüzde geçerli olan modern infaz anlayışına göre ise cezaevi, suç işlemiş kişilerin topluma yeniden kazandırılması amacıyla eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin yapıldığı yerler olarak düşünülmektedir. Hükümlü ve tutukluların insanlık onuruna yakışır asgarî yaşam standartlarının olması çok önemlidir.

Günümüzde cezalandırmanın amacının, toplumun intikam duygusunun tatmin edilmesi veya suç sayılan eylemin bedelinin ödettirilmesi olmayıp, onların ıslah edilmesi, iyileştirilmesi, rehabilite edilmesi, topluma kazandırılması tretmanı olduğu söylenmektedir. Cezaevlerinde öğretmen, psikolog, sosyal çalışmacı, psiko-sosyal danışman istihdam edilmesi, hatta bazen mahkemelerin de ceza verirken bu uzmanlardan yararlanması Türkiye'de olduğu gibi birçok gelişmiş ülkenin uygulamasında yer almaktadır. "Cezalandırmanın amacının hükümlüleri topluma yeniden kazandırmak olduğu", onları cezalandırmayı haklı kılmak, ceza adaletini meşrulaştırmak için uydurulmuş bir yalan değilse, "cezaevlerinin -kolej veya üniversite gibi olmasa bile- eğitim kurumları haline gelmesi", ceza adalet politikasının en önemli hedeflerinden biri olmalıdır.

İşte bu anlayış; cezaevlerindeki eğitimin en temel insan haklarından biri olduğu düşüncesinin çıkış noktasıdır. Hükümlü ve tutuklular, özgürlükten mahrum bırakılmanın sonucunda kaybettikleri haklar dışında, diğer bütün insan haklarına sahip olmaya devam ederler. Eğitim hakkı, istisnaları bulunsa da, özgürlükten mahrum bırakılmanın doğal bir sonucu olarak kaybedilen haklar arasında yer almayı, kurumun işleyişi içerisinde en çok gözetilmesi gereken haklar arasında yer alır. İyi bir cezaevi rejimi, hükümlü ve tutuklulara sahip oldukları insan haklarını en geniş şekilde kullanma imkanı sağlamalıdır. Bunların başında da onların eğitim hakkının güvence altına alınması gelir.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar çerçevesinde hem Birleşmiş Milletler hem de Avrupa Konseyi tarafından hükümlü ve tutukluların eğitimi ile ilgili çok sayıda standart belirlenmiş ve bunların uygulanması üye devletlerden istenilmiştir. Birleşmiş Milletlerin belirlediği standartlar hem konuyla ilgili genel bir çerçeve oluşturması hem de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen metinlerin esin kaynağı olması [\[2\]](#) nedeniyle önem taşımaktadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler metinlerine kısaca değinildikten sonra konumuzu doğrudan ilgilendiren Avrupa

Konseyinin düzenlemeleri hakkında açıklamalarda bulunmayı yararlı görüyoruz.

1990 yılında İngiliz cezaevlerinde yaşanan bir dizi ciddî isyandan sonra Lord Justice Woolf tarafından hazırlanan araştırma raporunda; etkili cezaevi yönetiminin anahtarının güvenlik, kontrol ve adaletin uygun bir dengesinin kurumda sürekli hakim kılınması olduğu belirtilmiştir. [\[3\]](#)

Bu rapora göre güvenlik, mahpusların kaçmasının önlenmesini; kontrol, kurum düzeninin mahpuslar tarafından bozulmasının engellenmesini; adalet ise, mahpuslara adil ve insanca muamele edilerek tahliye sonrasında topluma dönüşlerini hazırlamayı ifade eder. Biz kavramsal açıdan anlaşılmalı kolaylaştırmak için "adalet" sözcüğünü sadece "mahpuslara adil ve insanca davranılması" anlamında kullanmayı; en geniş manada "mahpusların tahliye sonrası topluma dönüşlerini hazırlama" anlamına gelmek ve "tretman" sözcüğünü karşılamak üzere ise "eğitim ve iyileştirme" kavramını kullanmayı tercih edeceğiz. Bu kavramsal çerçeve içinde etkili cezaevi

yönetiminin anahtarının; "güvenlik, kontrol, adalet ile eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin uygun bir dengesinin kurumda sürekli hakim kılınması" olduğu söylenebilir. Dolayısıyla "eğitim ve iyileştirme" kurum yaşantısında güvenlik, adalet veya kontrolden sonra gelen ikincil bir unsur olmayıp, bu kavramları anlamlandıran ve en az bunlar kadar önemli bir kavramdır.

B. Avrupa Birliğinin genel olarak eğitime bakışı

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Birliğe üye olan ve olmayan 35 ülkenin uzmanlarına hazırlatılan "Yaşam Boyu Öğrenimin Kalite Göstergeleri Üzerine Rapor" yetişkin eğitime ilişkin önemli tespitlerde ve çözüm önerilerinde bulunması nedeniyle çok yararlıdır. Sadece Avrupa'da değil, belki de tüm dünyada kendisinden faydalanılacak ilkeleri içeren bir rehber niteliğinde olması nedeniyle de çok önemlidir. [\[4\]](#)

Raporda "yaşam boyu öğrenim"le ilgili iki önemli sonuca ulaşılmıştır:

1. Öğrenim, kavramsal olarak doğumdan ölüme kadar ömür boyu devam eden bir süreçtir: Öğrenim, bireyin sadece meslekî kariyerini yükseltmesine yönelik veya çocukluk çağıyla sınırlı bir süreç olarak nitelendiril memelidir. Daha açık bir anlatımla öğrenim, bireyin ve toplumun tüm alanlara yayılan ve hayatın bütün aşamalarında yerine getirilmesi gereken sürekli bir görevdir.

2. Genel olarak meslek eğitimi dışında, çok boyutluluğu ve farklılığı yansıtacak şekilde, sosyal ve kişisel anlamda tüm yönleriyle öğrenim ihtiyaçları belirlenmelidir. "Yaşam boyu öğrenim" geleneksel eğitim sistemiyle bütünleşmek ve modern eğitim olanakları sunmak şeklinde basitçe özetlenemez. Aksine, içerik ve bakış açısı bakımından çok temel farklılıkları içermektedir. Halen mevcut olan geleneksel eğitim kurumlarının öncelikli düşüncesi bilgi aktarımı ve modern öğrenim olanaklarıdır. "Yaşam boyu öğrenim" in yaklaşımı ise bireysel beceri ve kişisel öğrenim yeteneği üzerinde durmaktadır. "Yaşam boyu öğrenim" kavramının kalbinde insana "nasıl öğreneceğini öğrenmesi" imkanını sağlama ve onu cesaretlendirme düşüncesi vardır.

Rapora göre, eğitim ve öğrenime ilişkin olarak dünya genelinde yaşanan sorunlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir:

1. Değişime uyum sağlamada yetersizlik,
2. Sosyal hayata katkı sağlamada yetersizlik,
3. Politikalar, kararlar ve diğer uygulama yöntemlerindeki başarısızlık,
4. Yaratıcı olmayan eğitim ve öğrenim teknikleri,
5. Biçimsel olmayan veya geleneksel öğrenim teknikleri dışındaki öğrenim modellerinin değerini önemsememek. Avrupa Birliği Komisyonunun yukarıda belirttiğim "çalışma belgesi" ekseninde, hükümlü ve tutukluların eğitim yöntem ve sistemleriyle ilgili konulara değinmek yararlı olacaktır.

"Yaşam Boyu Öğrenimin Kalite Göstergeleri Üzerine Rapor", eğitim sürecinin kişi merkezli olması gerektiği şeklindeki ilerici ve etkili eğitim ve öğretimin temel bir prensibini doğrulamaktır. Ulusal veya bölgesel düzeyde olsun bütün eğitim sistemleri, "birey odaklı" bir anlayışı yansıtmalıdır. Yaşamın değişken olması nedeniyle ihtiyaçlar da zamanla değişmektedir. "Bilgi Çağı", bu değişimin hızını her geçen gün daha da artırmaktadır. Dolayısıyla eğitim sistemlerinin de bu hızlı değişime uygun olarak, bireyin değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Geleneksel eğitim sistemlerine karşı dolaylı şekilde yapılan bu eleştiri dikkate alınmalıdır[5].

Çalışma Belgesinin sayfalarının çoğunda vurgulanan "eğitim ve yetenek kazanma", her şeyden önce ve ilk olarak "Bilgi Çağı"nın ihtiyaçlarını ve gereklerini karşılayacak olan eğitimcilerin yetenek kazanmaları için uygulanmalıdır. "Yaşam boyu öğrenim" kapsamında görev alacak olan eğitici, öğretmen veya diğer kişilerin bir okul öğretmeni olmaktan öte görevleri olduğu kabul edilmektedir. Bu görevler, öğrenim gören veya eğitim alan kişinin yaşı, öğrenim ihtiyacının çeşidi ve zorluğu gibi çok sayıda faktöre göre değişebilmektedir. Öğretmen, eğitici veya eğitim veren diğer kişilerin geleneksel rol ve sorumluluklarının önündeki engel sadece yeni öğretim ve öğrenim teknikleri değildir. Aynı zamanda kişileri, karşılaştıkları zorluklar karşısında eğitime hazırlayarak motive etmek ve hoşgörü ile demokratik değerleri yükseltmektir.

"Çalışma Belgesi" bizi sadece değişen şartlara uyum sağlamaya değil, eğitim felsefemizi de değiştirmeye şiddetle ihtiyacımızın olduğunu belirtmekte ve önermektedir. Çeşitli öğrenim metotlarını tartışıp, değişik fikirleri araştırırken, çok ihtiyacımız olan düşünceleri ve yanıtları bu rapor sayesinde daha kolay bulabiliriz.

Vurgulanması gereken diğer bir özellik; eğitilmiş bir toplum için çalışmanın, sadece bu işin görev ve sorumluluğu kendilerine yüklenen, Millî Eğitim Bakanlığı, eğitim yetkilileri, okullar ve öğretmenler gibi kişi ve kuruluşların vazifesi olduğuna ilişkin düşüncenin artık geçerli olmadığıdır. Eğitime destek olabilecek statüde bulunan herkesin insanların eğitimine talip olması "Çalışma Belgesi"nde tavsiye edilmektedir.

Metodun ve içeriğin, kültürel bakış açılarına ve yaşam tecrübelerine uygun olması halinde, bireylerin öğrenmeye istekli oldukları genellikle kabul edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları da vatandaşları sadece belli bir konuda eğitmekle kalmayıp, aynı zamanda ulusal, bölgesel ve yerel kültürün bir parçası yapmaktadırlar. Onların yaşam tecrübeleri öğrenenlerle aynı ya da benzerdir. Bu "Çalışma Belgesi" insanların ihtiyaç hissettikleri konuları öğrenme istekleri olduğunu vurgulamakta ve motivasyonun eğitimin anahtarı olduğunu belirtmektedir. Sivil toplum örgütlerinin diğer faydalarının yanı sıra bu açıdan da "Yaşam Boyu Öğrenim"e önemli katkılar sağlayabileceği kabul edilmektedir. Bu nedenle çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşlarına ön yargıyla ve şüphecilikle bakılmaması, eğitimle ilgili projelere dahil edilmesi, toplumun yararına olacaktır.

C. Birleşmiş Milletler insan hakları sistemi içerisinde hükümlü ve tutukluların eğitim hakkı

İnsan Hakları Evrensel [Beyannamesinin](#) 26'ncı maddesine göre "Herkes eğitim görme hakkına sahiptir". Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesi ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesine yönelik olmalıdır. Beyannamenin 27'nci

maddesine göre de "Herkes toplumun kültürel hayatına serbestçe katılmak, güzel sanatlarla ilgilenmek, bilimsel alandaki ilerleyişi ve onun yararlarını paylaşmak hakkına sahiptir." Bu evrensel ilke cezaevinde bulunan insanlar için de geçerli olmalıdır.

1955 tarihli BM Asgarî Standart Kurallarınının 77'nci maddesine göre "Tüm mahpuslara, kendilerine yarar sağlayacak eğitim verilir. Okuması yazması olmayan mahpuslarla genç mahpusların eğitimi zorunludur ve idare tarafından bu kişilerin eğitimine özel bir dikkat gösterilir. Tahliye olduklarında güçlüklerle karşılaşmadan eğitimlerini sürdürebilmeleri için mahpuslara verilen eğitim olabildiğince ülkenin eğitim sistemi ile bütünleştirilir." Asgarî Standart Kurallarınının 78'inci maddesi de "Mahpusların ruhsal ve fiziksel sağlıkları için her kurumda eğlendirici ve kültürel faaliyetler düzenlenir." hükmünü içermektedir.

Asgarî Standart Kuralların kütüphane ve kitaplık ile ilgili 40'inci maddesine göre "Her kurumda, her kategoriden mahpusların kullanabileceği, kendilerini geliştirici ve eğitici yeterli sayıda kitabın bulunduğu bir kitaplık kurulur. Bu kitaplıklardan yararlanmaları için mahkûmlar tam olarak teşvik edilir".

1990 tarihinde yürürlüğe giren Mahpuslara Muamelenin Temel İlkelerinin 6'ncı maddesinde "Bütün mahpuslar, kişiliklerinin tam gelişmesi için gerekli eğitim ve kültürel faaliyetlerden yararlanma hakkına sahiptirler." hükmü bulunmaktadır.

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'inin cezaevleri ile ilgili 1990/20 no'lu kararında yine eğitimle ilgili hususlara yer verilmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hukuku Uygulamaları Asgarî Standart Kuralları (Pekin Kuralları), çocuk tutuk ve ıslahevlerinde eğitimin özel önemini vurgulamaktadır.

Yukarıda değindiğimiz Birleşmiş Milletler tarafından konulan kurallar dikkate alındığında; cezaevlerindeki eğitimin sadece ilgili devletin egemenliği altında olan bir konu olmadığı anlaşılmaktadır. Eğitim hakkı, uygulama mekanizmalarını kurmak ve standartlara uyumu izlemek amacıyla uğraş veren uluslararası kamuoyu için meşru bir ilgi alanıdır. Her ne kadar Birleşmiş Milletlerin etkin ve yaptırımı olan mekanizmaları olduğu söylenemezse de, belirlediği ilkelerin evrensel olması nedeniyle devletler üzerinde en azından manevî bir baskı oluşturduğunu ve yol gösterici olduğunu kabul etmek gerekir.

D. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sistemine göre hükümlü ve tutukluların eğitim hakkı

Avrupa Cezaevi Kurallarınının 66'ncı maddesinin (a) bendinde mahpuslara yönelik olarak "Ruhsal destek ve rehberlik ile uygun iş, sanat rehberliği ve eğitimi, öğrenim, beden eğitimi, sosyal yeteneklerin geliştirilmesi, danışmanlık, grup ve boş zamanları değerlendirme için fırsatlar" sunulması gerektiği belirtilerek, devam eden bentlerde de konu hakkında ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Cezaevlerinde Eğitim Hakkında 13 Ekim 1989 tarih ve

89/12 sayılı Tavsiye Kararında; eğitimin temel bir hak olduğu, toplumun ve bireyin gelişmesi için önem arz ettiği, özellikle mahpusların büyük oranının eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle eğitim ihtiyaçlarının fazla olduğu, eğitimin cezaevlerinin insanileştirilmesi ve tutukluluk şartlarının iyileştirilmesini sağlayacağı ve onların topluma kazandırılmalarını kolaylaştıracağı vurgulanmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda mahpusların; kütüphane, sosyal faaliyet, beden eğitimi ve spor, yaratıcı aktiviteler, meslekî eğitim ve dersane çalışmalarına imkan verilmesi, bunların dış dünyadaki eğitime uygunluk göstermesi, onların zihinsel, sosyal, ekonomik ve kültürel genel durumunun geliştirilmesi, cezaevi yönetim sisteminin eğitimi desteklemesi ve kolaylaştırması, eğitimde yer almanın malî veya diğer menfaatlerini olumsuz etkilememesi ve çalışanlara göre daha kötü bir statüde olmamaları, her yönüyle eğitime katılmaları için gerekli çabanın gösterilmesi ve teşvik edilmeleri, yetişkinlerin uygun metotlarla eğitilmeleri, bilhassa zorlukları bulunan ve özellikle okuma-yazma problemi olan mahpuslara özel ilgi gösterilmesi, kütüphaneden yararlanmaları, işgücü piyasasına uygun meslekî eğitim verilmesi, cezaevi günlük yaşantısına ve topluma uyumu kolaylaştıracak sosyal faaliyetler yapılması, eğitimin mümkün olduğu ölçüde cezaevi dışında gerçekleşmesi ve toplumun da katılımının sağlanması, verilen eğitimin tahliye sonrasında da devamı için gerekli önlemlerin alınması gibi hususlara yer verilmiştir.

E. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi insan hakları sistemi içerisinde hükümlü ve tutukluların eğitim hakkına ilişkin ilkeler

Cezaevlerindeki eğitim ile ilgili Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi metinlerinde sonuç olarak hükümlü ve tutuklular için;

1. Eğitimin temel bir hak olduğu,
2. Ruhsal, fiziksel, sosyal ve eğitsel açıdan gelişmeleri; müzik, tiyatro, satranç ve rekreasyon gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerden yararlanmaları,
3. Eğitimlerinin dış dünya ile uyumlu olması, olabildiği ölçüde kurum dışı eğitim seçeneklerinin dikkate alınması ve sivil toplumun katılımının sağlanması,
4. Eğitimlerinin, tahliye sonrası toplumsal yaşama dönüşü hazırlamaya yönelik olması,
5. Eğitimin desteklenmesi, teşvik edilmesi ve eğitime katılanların eğitime katılmayanlara göre başta malî menfaatleri olmak üzere, diğer yararlarının olumsuz etkilenmemesi,
6. Cezaevindeki eğitimin ülkenin eğitim sistemiyle bütünleştirilmesi,
7. Meslekî eğitimin piyasa koşulları dikkate alınarak yapılması,
8. Hükümlü ve tutukluların kendilerini ifade edebilmeleri için her türlü sosyal, kültürel ve sanatsal çalışmaya erişebilmelerinin olabildiğince sağlanması,

Öngörülmektedir.

Warner'e göre cezaevindeki eğitimin "yetişkin eğitimi" olarak kabul edilerek temel yaklaşımların da şu şekilde değişmesi gerekir:

1. Eğitimde görevli olanların kendilerini cezaevi rejiminden ve ceza politikasından soyutlamamaları, yetişkin eğitiminin gereklerini cesaretle savunmaları gerektiği gibi kurum yönetiminin de onlara destek olması zorunludur.
2. Hükümlü ve tutukluların eğitimi konusunda dış dünya ile ilişkilerinin güçlendirilerek hem onların normalleşme sürecine katkıda bulunulması hem de dışarıdakilerin kurum yaşantısı hakkındaki ön yargılarının giderilmesi sağlanmalıdır. Diğer bir anlatımla kurum içindeki birey için topluma ulaşmasını sağlayacak bir köprü inşa edilmelidir.
3. "Mahpus eğitimi" sorunu aslında bir "yetişkin eğitimi" sorunu olduğundan, onların eğitimi, kurum dışındaki yetişkin insanlara göre temelde farklılık göstermemelidir. Yapılması gereken normalliği hakim kılmak olduğundan, onlara özgü farklı eğitim teknikleri arayışı yersiz ve sakıncalıdır. Dolayısıyla eğitimi alan kişi nerede olursa olsun ve daha önce ne yapmış olursa olsun ona öncelikle öğrenci gözüyle bakmak gerekir [6].

Yukarıda belirtilen bu ilkeler devletlere yol gösterici olması açısından çok önemlidir. Özellikle Avrupa Konseyi sistemi içerisinde yer alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve İşkenceyi Önleme Komitesinin işlevi dikkate alındığında, yukarıdaki ilkelere aykırı davranılması halinde çeşitli derecelerde yaptırımlarla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla bu ilkelerin bazen yol gösterici olmaktan öte işlevleri olabilmektedir. Türkiye hem Avrupa Konseyine üye olan hem de Avrupa Birliği üyeliği yolunda ilerlemeye çalışan bir ülke olarak bu ilkeleri dikkate almak zorundadır.

III. Türkiye'deki cezaevlerinde hükümlü ve tutukluların eğitimi

A. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü eğitiminin hukukî çerçevesi

[Anayasanın](#) 42'nci maddesine göre "Kimse, eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir." Bu anayasal hak hiç şüphe yok ki kurum yaşantısının gerektirdiği doğal sınırlamalar dışında tutuklu ve hükümlüler için de geçerlidir.

Ceza infaz kurumlarındaki eğitim çalışmaları Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair [Tüzüğün](#) 110'uncu maddesi uyarınca yürütülmektedir. Bu maddeye göre "İyileştirme ve eğitim çalışmaları (tretman) hükümlüde, yasalara saygılı olarak yaşama, düşünce ve duygusunun yerleşmesi, ailesine ve topluma karşı kişisel ve toplumsal sorumluluk duygusunun gelişmesi, normal yaşama uyması, geçimini sağlama bilmesi için uygulanan rejim, önlem ve yöntemlerin tümünü içerir.

Bunun için yapılacak öğretim, eğitim, meslek, sanat ve atölye çalışmalarının amacı, hükümlüleri ... beden, zihin, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı biçimde geniş bir yapıya, hür ve bilimsel düşünceye, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına ve onuruna saygılı, yapıcı, yaratıcı, verimli kişiler olarak yetiştirmek, bilgi, yetenek, beceri ve davranışlarını geliştirmek, birlikte çalışma ve iş görme alışkanlığını

kazandırarak yaşama hazırlamak ve kendilerini geçim ve mutluluklarını sağlayacak bir meslek sahibi yapmaktır.

Açık infaz kurumlarıyla çocuk ıslahevlerinde ve çocuk tutukevlerinde bulunan hükümlüler, Bakanlığın onayı ile kurum dışındaki spor, eğitim, tiyatro vb. çalışmalara katılabilirler."

Tüzüğün bu hükmüne göre, Ülkemizdeki cezaevlerinde gerçekleştirilen eğitim ve iyileştirme (tretman) faaliyetlerinin amacı; Hükümlü ve tutukluların,

- Temel insanî gereksinimlerini karşılayabilecekleri ve sahip oldukları potansiyeli geliştirebilecekleri bilgi ve kaynaklarla donatılmalarını,
- Özgürlüklerinin kısıtlanmasına neden olan olayın psikolojik, sosyal ve fiziksel bütünlüklerinde meydana getirdiği zararların giderilmesini,
- Saygınlık, güven, değer ve başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duygularının geliştirilmesini,
- Sosyal, kültürel, meslekî, psikolojik ve fiziksel gereksinimleri doğrultusunda yeniden toplumsallaşmalarına destek olunmasını,
- Beden, zihin, ahlak ve duygu bakımından sağlıklı; bir iş ve meslek sahibi olarak yaşamlarını sürdürmenin ve toplum içinde yapıcı bir rol üstlenmenin bilincine varmış, kendilerine ve başkalarına zarar vermeden yaşamayı öğrenmiş bireyler olarak gelişmelerini,
- Aile ve toplumla ilişkilerini güçlendirmelerini,
- Sürekli değişim ve gelişim içinde bulunan toplum hayatına uyum göstermelerini sağlayacak anlayış, alışkanlık, tutum, davranış ve beceriler kazanmalarını,
- Kurum içi yaşamı, toplumsal yaşama yakınlaştırarak ve toplumla ilişkilerini sürdürebilmeleri için her türlü olanaktan yararlanarak, toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır.

B. Hükümlü ve tutuklulara yönelik eğitim ve iyileştirme (tretman) faaliyetleri

1. Genel olarak

Adalet Bakanlığı tarafından, çağdaş infaz anlayışına paralel olarak hükümlü ve tutukluların topluma yapıcı, yararlı bireyler olarak geri dönmelerinin sağlanmasına yönelik çeşitli eğitim programları yürütülmektedir. Bu programlardan bir kısmı hükümlü ve tutukluların katılması zorunlu olan programlardır. Zorunlu olmayan programlar ise hükümlü ve tutukluların isteklerine bağlıdır. Ayrıca kurumlarda yürütülen tüm programlara ilişkin kursların kurum idaresince açılmasının temini de zorunludur.

2. Uygulanması zorunlu programlar

Bu başlık altında yer alan eğitim programlarına hükümlü ve tutukluların katılımı zorunludur. Aynı zamanda cezaevi idaresi de bu programları uygulamak zorundadır.

a. Okuma yazma yetişkinler II. kademe eğitimi başarı ve ilköğretim bitirme kursları

Okuma yazmayı bilmeyen, ilkokulu bitirmemiş ve ilköğretim diploması olmayan hükümlü ve tutuklular bu kurslara katılmak zorundadır. Kurslar kurum öğretmeni tarafından açılır. Adalet Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında yapılan 21.2.2000 tarihli Protokol çerçevesinde ülkenin genel eğitim sistemi içerisindeki programlar uygulanarak diploma verilmektedir. Kursun açılması kursa katılacakların belli bir sayıya (kural olarak 10'a) ulaşması koşuluna bağlı değildir. Kursu katılacak bir kişi olsa bile açılması zorunludur. Bu kademedeki eğitim alanlardan kayıt ücreti, kayıt yenileme ücreti vs. gibi her ne isim altında olursa olsun ücret alınmadığı gibi gerekli eğitim materyallerinin tamamı da ücretsiz temin edilmektedir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının 8'inci bendinde yer alan "Özel güçlükleri olan tutuklu ve hükümlülere ve özellikle okuma yazma sorunu olanlara itinâ gösterilir." hükmüne uygun bir uygulama söz konusudur.

b. Meslek eğitimi

Hükümlü ve tutukluların tahliye sonrası yaşamlarını sürdürebilecekleri bir meslek edinmeleri çağdaş infaz anlayışının temel ön koşullarındandır. Kurumlarda meslek eğitimi çalışmalarının bir kısmı kurslar yoluyla sürdürülmektedir. Bu kurslar Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanarak teşkilata gönderilen "Meslek Eğitimi Müfredat Programı" temel alınarak çeşitli kurum ve kuruluşların iş birliği ile açılmakta ve kurslar sonunda başarılı olanlara sertifika verilmektedir. Kurslar yöresel özellikler, tahliye sonrası bir işe girme, özel bir iş yeri açabilme, meslek kredisi alabilme gibi esaslar göz önünde tutularak açılmaktadır.

Bu amaçla hükümlü ve tutukluların hem meslekî eğitimi hem de tahliyelerinden sonra istihdamlarının sağlanması konusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile yapılacak iş birliğinin esasları 24.7.2002 günü ilgili bakanların imzaladıkları Protokolle belirlenmiştir.

Bu Protokol'de meslek eğitimine katılan hükümlülere "cep harçlığı" adı altında cezaevinde çalışmaları halinde alacakları ücrete yakın miktarda nakit ödeme yapılması; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının 5'inci bendinde yer alan "Eğitim, cezaevi rejimi içinde çalışmaya göre daha kötü bir durumda olmayacak ve hükümlü ve tutuklular eğitime katılmakla malî vb. hak kayıplarına uğramayacaklardır." hükmüne uygundur.

Millî Eğitim Bakanlığı ile yapılan 21.2.2000 tarihli Protokolle de il ve ilçe halk eğitim merkezleri iş birliğiyle çeşitli meslek kursları düzenlenmektedir.

Meslek eğitiminin sadece cezaevinin imkanlarıyla değil, ilgili kurum ve kuruluşların katılımı ile sağlanması; kurum dışında uygulanan eğitim ile cezaevinde uygulanan eğitim arasında önemli bir fark yaratılmaması açısından önem taşımaktadır. Bu durum, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının 2'inci

bendinde yer alan "Hükümlü ve tutuklulara sağlanan eğitim, dış dünyada aynı yaş gruplarına sağlanan eğitimle aynı olmalıdır ..." hükmüne uygunluk göstermektedir.

Kamu kuruluşları dışında çeşitli özel kişi veya kuruluşların da cezaevlerinde gönüllülük esasına dayanan meslekî eğitim çalışmaları teşvik edilmekte ve gerekli yardım ve kolaylık gösterilmektedir. Bu şekilde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin "Avrupa Cezaevi Kuralları" adıyla yayımladığı R (87) 3 sayılı Tavsiye Kararınının 66'ncı maddesinin (a) bendinde öngörülen hükümlü ve tutuklulara yönelik "uygun iş rehberliği ve eğitimi" verilmesi hususundaki düzenlemesine uygunluk sağlanmaktadır.

Kurumlarda, yetişkinlere göre farklı bir yaklaşımı gerektiren çocukların durumu bazı özellikler gösterir.

Çocukların meslekî eğitimi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesindeki "çocuğun üstün yararı" ilkesine bağlı olarak onların yetenek ve eğilimlerine göre şekillendirilmelidir. Ayrıca topluma uyumlarının sağlanması açısından mümkün olduğu ölçüde cezaevi ortamı dışında bu eğitim verilmektedir. Çocuklara yönelik, eğitim ve iyileştirme programlarının yeniden yapılandırılması çalışmaları kapsamında 1995 yılında Ankara Çocuk İslahevinde iş atölyeleri kapatılmıştır. Bu kurumda başlatılan uygulamaya göre örgün eğitime devam etmeleri mümkün olmayan on beş yaşından büyük çocuklar, durumlarına uygun bir mesleğe yönlendirilmekte ve 3308 sayılı Meslekî Eğitim Kanunu kapsamında, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı "Meslekî Eğitim Merkezi"ne devam edebilmektedirler. Bu uygulama şu an için tüm ıslahevlerine yaygınlaştırılmış ve kurumlarda bulunan çocukların, kurum dışında diğer yaşlıları gibi meslek eğitimine devam etmeleri ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak özel durumları nedeniyle kurum dışında eğitime devam edemeyen çocukların meslek eğitimi kurumun atölyelerinde gerçekleştirilmektedir.

Çocukların meslek eğitiminin kurum dışında gerçekleştirilmesine; Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzüğü'nün 110'uncu maddesinin son fıkrası imkan vermektedir.

Çocukların meslek eğitimine ilişkin bu uygulama; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (78) 62 sayılı Tavsiye Kararında yer alan: "Genç kişilerin çalışma ortamı ile iç içe olmalarının sağlanması ve onların uzun sürelerle işsiz kalmalarından kaçınılması için önlemlerin alınması" ve "Gelişme çağındaki bütün kişiler için ilgi ve kabiliyetlerine cevap verebilecek iş ve meslek eğitimi almalarının güvence altına alınması" hükümlerine uygundur.

c. Dinî ihtiyaçlarının karşılanması

Cezaevlerinde din ve ahlak bilgisi dersinin verilmesi zorunlu ancak hükümlü ve tutukluların bu programlara katılması isteğe bağlıdır. Bu ders, Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan ve 15.5.2001 tarihinde yürürlüğe giren Protokol hükümleri çerçevesinde yükseköğretim mezunu müftü veya vaiz tarafından yürütülmektedir. Ayrıca her hükümlü ve tutuklu kendi dinî inancına göre kutsal kabul ettiği kitabı herhangi bir sınırlama olmaksızın yanında bulundurabilir.

Müslümanlık dışında dinî inancı bulunan hükümlü ve tutuklular da mensup oldukları dinin yetkili bir temsilcisi ile görüşebilirler ve onlardan dinî ve manevî yardım

alabilirler. Bu uygulama da Avrupa Cezaevi Kurallarının 46 ve 47'nci maddesinde güvence altına alınan; kişinin mensup olduğu dinin yetkilisi ile görüşme ve bu konudaki kitapları edinebilme hakkına uygunluk göstermektedir.

3. Uygulanması zorunlu olmayan programlar

Bu eğitim programlarında cezaevi idaresi, istekli hükümlü ve tutuklulara destek olur, isteksizleri ise teşvik eder. Ancak buna rağmen hükümlü ve tutukluların aşağıda belirtilen eğitim programlarına katılmama hakları bulunmaktadır.

a. Orta öğretim

Hükümlü ve tutuklular Açıköğretim Lisesi kurslarına devam ederek Millî Eğitim İl Müdürlüğüne cezaevlerine gönderilen komisyonlar aracılığı ile sınavlara katılabilmektedirler. Bu programlar zorunlu olmadığından katılımın sağlanması için çeşitli teşvik yöntemleri uygulanmaktadır. Maddî teşvik olarak kurumlarda açık ilköğretim veya açık liseye devam edenlerden kayıt harcı, sınav ücreti, eğitimin devamı için gerekli diğer materyallerin bedeli talep edilmez. Bunlar Millî Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca bu tür faaliyetlere katılanları manevî açıdan teşvik etmek, katılmayanları özendirmek amacıyla da her yıl diploma törenleri düzenlenmekte, eğitimin önemi vurgulanmakta, bu tür programlara katılanlara sağlanan kolaylıklar anlatılmaktadır.

Bu uygulama ile kişi, tutuklu ve hükümlü olsa da ülkenin genel eğitim sisteminden kopmamakta, tahliye olduktan sonra da cezaevinde sürdürdüğü eğitime herhangi bir hak kaybı olmaksızın devam edebilmektedir. Daha açık bir anlatımla orta öğretim aşamasında tutuklu ve hükümlü olmak, bu eğitim kademesinde kişiye cezaevi rejimi açısından bir dezavantaj getirmemektedir. Hatta orta öğretimin kurum dışında ücretli olmasına rağmen, hükümlü ve tutuklulara ücretsiz sağlanması cezaevinde bulunmayı avantaj haline getirmektedir. Dolayısıyla orta öğretim açısından Türkiye'de Avrupa Cezaevi Kurallarının 66'ncı maddesi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararındaki genel anlayışın da ötesinde bir cezaevi rejimi bulunduğunu söylemek mümkündür.

b. Yüksek öğretim

Hükümlü ve tutuklular, üniversiteye giriş sınavları ile Açıköğretim Fakültesi sınavlarına kurumlara gönderilen komisyonlar aracılığı ile katılabilirler. Bu okullara devam ederken tutuklanan ya da hüküm giyenler de cezaevinde yüksek öğretimlerine devam edebilirler. Ayrıca, bir yükseköğretim kurumuna devam eden öğrencinin tutuklanması ya da hüküm giymesi durumunda okul idarelerinin kabul etmesi koşuluyla, gerekli güvenlik önlemleri altında kapalı kurumlarda sınavlara katılması sağlanmaktadır.

Çeşitli nedenlerle cezaevlerinde okullarına devam edemeyen öğrencilerin müracaat etmeleri halinde öğrenim haklarının yitirilmemesi için girişimlerde bulunmaktadır. Ekstern (dışarıdan) eğitimi kabul eden yüksek öğretim kurumlarında öğretim görenler de bu eğitime devam edebilmektedirler.

İslahevlerinde bulunan çocuklar yaş ve öğrenim durumlarına göre uygun eğitim ve öğretim faaliyetlerine yönlendirilmektedirler. Örgün eğitim kurumlarına devam edebilecek durumda olan çocuklar, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarına diğer yaşlıları gibi devam etme olanağına sahiptirler.

Yukarıda açıkladığımız uygulamalar, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının 2'nci bendinde yer alan;

"Hükümlü ve tutuklulara sağlanan eğitim, dış dünyada benzer yaş gruplarına sağlanan eğitimle aynı olmalıdır ..."

hükmüne uygunluk göstermektedir. Kapalı kurumda bulunmanın doğal sonucu olarak devamı imkansız olan

eğitim seçenekleri dışında, maddî ve manevî varlığını geliştirmek isteyen her hükümlü ve tutuklu bu olanaklardan yararlanabilir. Hükümlü ve tutukluların cezaevlerinde eğitim alması ile ilgili bu tatbikat; Avrupa Cezaevi Kurallarının 66'ncı maddesinin (b) bendinde belirtildiği üzere, tahliye sonrası hükümlü veya tutuklunun toplumda yeniden yer edinmesi umutlarını kuvvetlendiren ve dış toplumla temasına imkan veren bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının 14'üncü bendinde yer alan "Mümkün olan her durumda mahpusların cezaevi dışı eğitime katılmalarına imkan verilmelidir." hükmü de bu uygulama ile uyum içerisindedir.

c. Sosyal kültürel çalışmalar

Ceza infaz kurumlarının hükümlü ve tutuklular üzerindeki fiziksel ve psikolojik olumsuz etkilerinin giderilebilmesi için, tiyatro, müzik, resim, folklor, el becerileri, spor karşılaşmaları, satranç ve lisan kursları, konferans, konser gibi çeşitli sosyal kültürel çalışmalar düzenlenmektedir. Hükümlü ve tutuklular bu çalışmalara dinleyici ya da izleyici olarak katılabilecekleri gibi, aktif görevler de alabilirler. Ayrıca, hükümlü ve tutuklular her cezaevinde yeterli miktarda bulunan kitle iletişim araçlarından yararlanabilirler.

Üzerinde önemle durulan sportif faaliyetler, fizikî koşullara göre voleybol, basketbol, futbol gibi takım oyunları veya masa tenisi, halter gibi kişisel çalışmalar şeklinde olabilmektedir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünden sorumlu Devlet Bakanlığı ile yapılan 11.12.2001 tarihli Protokol çerçevesinde sportif faaliyetler düzenlenmekte, görevlendirilecek hakem ve antrenör tarafından, kurum personelinin bu alanda yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Cezaevlerindeki sportif faaliyetler için gerekli malzemeler bu Protokol uyarınca Gençlik ve Spor Müdürlüklerince karşılanmaktadır.

Bu uygulama beden eğitimi ve eğlendirici etkinliklerin hükümlü ve tutukluların fizik ve akıl sağlığı için önemli olduğunu vurgulayan Avrupa Cezaevi Kurallarının 83 ve 84'üncü maddelerine uygundur.

Ayda en az bir kez çeşitli kurum ve kuruluşlardan gelen şahıslar (mühendis, polis, öğretmen v.s.) tarafından bir defada bir saati geçmeyecek şekilde konferanslar, seminerler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler, cezaevlerinin konferans ve tiyatro

salonları gibi özel amaçlı yerlerinde, böyle bir yerin bulunmaması halinde ise cezaevlerinin uygun mahallerinde yapılmaktadır. Ayrıca açık cezaevlerinde Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yöne timine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzüğün 110'uncu maddesinin son fıkrası uyarınca hükümlülerin cezaevi dışında da çeşitli kurum ve kuruluşlarla sportif müsabakalar yapmaları sağlanmakta, toplumsal iletişim ve etkileşime özel bir önem verilmektedir [\[7\]](#).

Bu uygulama; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının; 1'inci maddesinde yer alan "Bütün hükümlü ve tutuklular ... yaratıcı ve kültürel faaliyetler, bedensel eğitim ve spor, sosyal eğitim ve kütüphane tesislerini ihtiva edecek şekilde planlanmış bir eğitim imkanına sahip olacaklardır." hükmü ve tavsiye kararının 3,12,13 ve 15'inci bendleriyle uyumludur.

d. Kütüphane çalışmaları

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliğinin 4'üncü maddesine göre ağır ceza merkezlerindeki ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bir kütüphane, diğer ceza ve tutukevlerinde ise birer kitaplık kurulur. Hükümlü ve tutuklular eğitimlerine katkıda bulunmak ve boş zamanlarını değerlendirebilmek amacıyla kurulan kurum kütüphane ya da kitaplıklarından yararlanabilirler.

Avrupa cezaevi kurallarınının 82'nci maddesine göre, "Her kurumun tüm hükümlü ve tutukluların yararlanabileceği, eğlendirici ve öğretici kitaplarla donatılmış bir kütüphanesi olacak ve mahpuslar bundan azamî ölçüde yararlanmaya teşvik edilecektir. Cezaevi kütüphanesi olabildiği ölçüde kamu kütüphane hizmetleri ile iş birliği içinde düzenlenmelidir. Buna benzer bir hüküm de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (89) 12 sayılı Tavsiye Kararının; 1'inci maddesinde yer almaktadır. Ayrıca hükümlü ve tutuklulara kütüphane dışında da odalarında okuma imkanı sağlanmaktadır.

e. Tahliye olanlara yönelik hizmetler

Eski hükümlüler bu (eski hükümlü) sıfatları nedeniyle iş bulmakta ve buldukları işlere uyum sağlamak zorluk çekmektedirler. Bu kişilerin eski hükümlülük dışında sosyal ve hukukî nitelikte başka engelleri de vardır. Dolayısıyla özel hukuksal yöntem ve kurumlarla korunmaları gerekir. Hükümlülerin sosyal ve kültürel konuları incelendiğinde genel olarak eğitim seviyeleri düşük, aile yapıları ve sosyal ilişkileri düzensiz, ekonomik düzeylerinin de asgarî standartların altında kişilerden oluştuğu dikkati çekmektedir. Bu sosyal gerçeklikten hareketle 4857 sayılı İş [Kanununun](#) 30'uncu maddesi ve "Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağdurlarının İstihdamı Hakkında [Yönetmelik](#)" hükümleri düzenlenmiştir.

İş Kanununun 30'uncu maddesinin 1'inci fıkrasına göre, "İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları iş yerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda ... eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhî durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler..."

Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranların üstünde eski hükümlü çalıştıran işverenlerin, çalıştırdıkları her bir eski hükümlü için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre ödemeleri gereken işveren sigorta prim hisselerinin yüzde ellisini

kendisi, yüzde ellisini Hazine öder (m.30, IX). Bu şekilde kontenjan fazlası eski hükümlü çalıştıran işverenlerin ödedikleri sigorta primlerinin yarısı Hazine tarafından ödenerek iş yerleri eski hükümlü çalıştırmaya teşvik edilmiştir.

İş yerlerinde belli oranda eski hükümlü işçi çalıştırmayı karşılayan bir hüküm Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan metinlerde ve inceleme olanağı bulduğumuz Avrupa Birliğine üye İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin hukuklarında yer almamaktadır. Bu haliyle Türk uygulaması, cezaevlerinde sürdürülen eğitimin tahliye sonrasında da farklı bir boyutta devam etmesine imkan sağlaması nedeniyle eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin amacına ulaşmasını kolaylaştıran ileri bir düzenlemedir.

Sonuç

Amerika Birleşik Devletlerinde, İngiltere'de ve daha az derecede olmakla birlikte Avrupa'nın bazı kesimlerinde "ceza politikası"nın yakın zamanlara kadar aşırı intikamcı düşünceler ve mahpuslara yönelik negatif ön yargılar karakterize ediyordu. Baskın ve yaygın olan bu yaklaşım, doğal olarak hükümlü ve tutuklu eğitimini amacından saptıran, çok dar kalıplar içerisinde ele alan ve özünde yıkıcı fikirleri barındırdığı için yapıcı olmayan uygulama ve sonuçlara neden oluyordu[8]. İnsan onurunun korunması çerçevesinde bir ceza politikası uygulanmasını esas alan Avrupa Cezaevi Kuralları, bunu takip eden Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin ilgili organ ve kurulları tarafından kabul edilen eğitim ile ilgili tavsiye kararları ile açıklayıcı memorandumlar ve uluslararası düzeyde örgütlenmiş eğitimle ilgili sivil toplum örgütleri, son 15-20 yıl içerisinde ilgili hükümetleri cezaevlerindeki eğitim konusuna daha farklı yaklaşıma zorlamaktadır.

"Hükümlü ve tutukluların suç işlemelerine veya haklarında suç isnadı bulunmasına rağmen insan olduklarının unutulmaması", "toplumun bir ferdi oldukları", "kurumdayken bile geleceklerini biçimlendirebilecekleri eğitim olanaklarından faydalandırılmaları gerektiği" şeklindeki düşüncelerin çıkış noktası olan "insanlık onurunun korunması" düşüncesi; cezaevindeki eğitimi, "suçlunun eğitimi" olmaktan çıkarmış, onun yerine "yetişkin eğitimi" kavramını hakim kılmıştır. Bu, elbette hükümlü ve tutuklu eğitiminde basit bir kavram değişikliği olmayıp, cezaevi rejiminin yeniden düzenlenmesini, eğitim yöntem ve amaçlarının yeniden şekillendirilmesini gerektiren, önemli bir felsefe değişikliğidir. Ceza politikası, cezaevi rejimi ve cezaevindeki eğitimin birbirini tamamlayan kavramlar olarak görülmesi ve düzenlenmesi, mahpusların ve personelin eğitiminde çağın gereklerine uymanın zorunlu bir koşuludur.

Avrupa Cezaevi Kurallarının "eğitim" ile ilgili 77-82'nci maddeleri ile "beden eğitimi, egzersiz, spor ve boş zamanları değerlendirme"ye ilişkin 83-86'ncı maddelerinin Türk infaz sistemi açısından cezaevlerinde uygulandığını söylemek mümkündür. Aynı şey Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Cezaevlerinde Eğitim Hakkında 13 Ekim 1989 tarih ve 89/12 sayılı Tavsiye Kararı için de söylenebilir. Hatta İngiltere gibi bazı Avrupa Birliğine üye ülke uygulamalarından daha ileri olmak üzere, kapalı cezaevindeki tutuklu ve hükümlülerin yatılı olmamak koşuluyla eğitimlerini sürdürdükleri herhangi bir okulun (ilköğretim, lise, üniversiteye giriş, üniversite gibi) sınavlarına gerekli güvenlik önlemleri altında katılmaları, Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzüğün 110'uncu maddesine uygun olmasa bile yerleşmiş bir uygulamadır.

Cezaevlerindeki eğitimi hükümlüler için anlamlı kılan, cezaevinden çıktıktan sonra daha kolay iş bulmalarına imkan veren İş Kanununun 30'uncu maddesinde düzenlenmiş bulunan "iş yerlerinin zorunlu eski hükümlü istihdam etmelerine" ilişkin hüküm de Avrupa Konseyi metinlerinde yer alan tutuklu ve hükümlü haklarının çok ötesinde bir düzenlemedir.

Bu bölümde belirtilmesi gereken önemli bir husus da cezaevlerinin hem Türkiye hem de Avrupa Konseyi'ne üye olsun olmasın tüm devletler için zor yerler olduğudur. Bu açıdan soruna bakıldığında cezaevlerindeki eğitimin kendi içinde bazı zorlukları olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat açıkça belirtmek gerekir ki, Türk infaz sisteminde tutuklu ve hükümlü eğitimi, Avrupa Konseyi'nin belirlediği standartların altında değildir. Hatta "zorunlu eski hükümlü istihdamı"nda olduğu gibi bazı konularda Avrupa Konseyi'nin belirlediği standartların da ötesinde olanakları hükümlü, tutuklu ve eski hükümlülere sunabilmektedir.

KAYNAKÇA

Coyle, A., A Human Rights Approach to Prison Management, London, 2002.
Foucault, M., Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992.
Warner, K., Penal Policy and şe Adult Education of Prisoners, Criminal Justice in Ireland, Edited by Paul O'Mahony, Institute of Public Administration, Dublin 2002.

European Commission, European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, Brussels, June 2002.

Implications for prison education of şe Commission Staff Working Paper A
Memorandum on Lifelong Learning [21.2.2004-
http://europa.eu.int/comm/education/policies/III/life/report/organiz/prisons_en.pdf]

Sesleniş Gazetesi, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Aylık Yayını.

[1] Foucault, M, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992, s.39.

[2] Örneğin, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R(73) 5 Sayılı Tavsiye Kararında Birleşmiş Milletler Asgarî Standart Kurallarına açıkça atıfta bulunmaktadır. Daha sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu tavsiye kararında belirtilen Birleşmiş Milletler Asgarî Standart Kurallarını daha da geliştirerek "Avrupa Cezaevi Kuralları" adıyla R (87) 3 sayılı Tavsiye Kararı yayımlamıştır.

[3] Report of an Inquiry into Prison Disturbances April 1990,1991, Her Majesty's Stationery Office, London. (Coyle, A.,A Human Rights Approach to Prison Management, London, 2002, s.58'den naklen)

[4] European Commission, European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning, Brussels, June 2002.

[5] Implications for prison education of şe Commission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning s.2,3. [21.2.2004-
http://europa.eu.int/comm/education/policies/III/life/report/organiz/prisons_en.pdf]

[6] Warner , K. : Penal Policy and şe Adult Education of Prisoners, Criminal Justice in Ireland, Edited by Paul O'Mahony, Institute of Public Administration, Dublin 2002,s.743.

[7] Bu etkinlikler; Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel M¼d¼rl¼đ¼ tarafından her ay yayımlanan "SESLENİŞ" Gazetesinde yer almaktadır.